

KROPPEDAL

Museum for Astronomi • Nyere tid • Arkæologi

Afdeling for Arkæologi

Rapport om de arkæologiske
undersøgelser syd for Stenløse.

TAK 1366 Stenløse Syd - Fælleden

Kroppedal, Museum for Astronomi • Nyere tid • Arkæologi

Kroppedals Allé 3, 2630 Taastrup

Tlf.: 43 30 30 00, Fax: 43 30 30 03, E-mail: kontakt@kroppedal.dk

www.kroppedal.dk

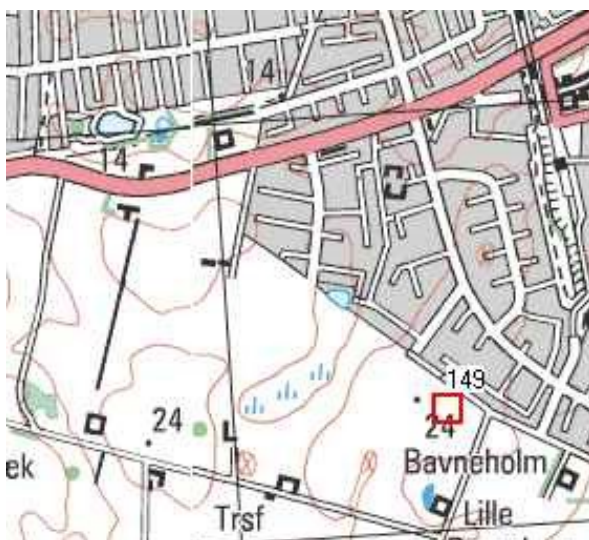
Oktober 2007

Indledning	3
Resumé	3
Undersøgelsens resultater	4
Anlæg	5
Stolpehuller	5
Huse	5
Gruber	8
Kogestensgruber	8
Øvrige anlæg	9
Fund	9
Keramik	9
Flint	10
Naturvidenskabelige undersøgelser	10
Undersøgelsens konklusioner og perspektiver	11
Udgravningsmetode	13
Generelt om de kulturhistoriske perioder	13
Bronzealderen (1700 - 500 f. Kr.)	13
Den germanske jernalder (375 - 775 e.Kr.)	14
Relevant litteratur	15
Tidstavle	16

Indledning

I denne rapport præsenteres resultaterne fra den arkæologiske udgravning, der i løbet af sommeren 2007 blev foretaget i Stenløse Syd (figur 1). Udgravningen fik kaldenavnet Stenløse Syd – Fælleden og var en opfølgning på den arkæologiske prøveundersøgelse, der blev foretaget i april-maj 2007. Området ejes af Egedal Kommune og udgravningen blev finansieret af bygherre, ligeledes Egedal Kommune. Budgettet for den egentlige udgravning blev godkendt af Kulturarvsstyrelsen d. 24. maj 2007 og udgravningen blev foretaget i perioden 29. maj til 13. juni 2007. Kroppedal – Museum for Astronomi • Nyere tid • Arkæologi varetog – som det ansvarlige arkæologiske museum – undersøgelsen. Originaldokumentation og oldsager opbevares på Kroppedal.

Egedal Kommune planlagde etableringen af en kællebakke på stedet og rettede derfor henvendelse til Kroppedal Museum om hvorvidt der var arkæologiske interesser tilknyttet arealet. Området omkring Stenløse Syd rummer flere oldtidsminder, og har derfor stor forskningsmæssig interesse. Der iværksattes en systematisk prøveundersøgelse af det berørte område, der omfattede i alt ca.

55.000m² og på baggrund af resultatet, udvalgte 16.000m² til egentlig arkæologisk undersøgelse. Imidlertid ønskede bygherre ikke alligevel at gennemføre ødelæggende anlægsarbejde på hele det prøveundersøgte areal, hvorfor det område, der blev underlagt egentlig udgravning, indskrænktes til i alt 2.700m² fordelt på felterne 1, 2 og 3.

Udgravningens placering syd for Stenløse (Danmarks Kulturhistoriske Centralregister ©)

Resumé

Det her behandlede areal fik navnet Stenløse Syd – Fælleden. De udgravede arealer bestod af felterne 1, 2 og 3, på henholdsvis 1010m², 902m² og 775m². Der fremkom under udgravningerne spor af tre øst-vest orienterede langhuse, dateret typologisk til germansk jernalder – 6.-8. århundrede e. Kr. samt et nord-syd orienteret langhus, der ikke kunne dateres nærmere. Hertil et antal gruber af bopladskarakter, der synes at høre til samme periode samt til den yngre bronzealder (1100-500 f. Kr.) og den tidligste jernalder (500-400 f. Kr.).

Kort fortalt ses her et areal, der har været benyttet i løbet af yngre stenalder – hvilket underbygges af de stenalderhøje, der ligger vest for de her undersøgte arealer – og videre gennem bronzealderen til den yngre jernalder, hvorefter aktiviteterne på stedet synes at ophøre. I løbet af den yngre jernalder har her været boplads med minimum tre langhuse, der meget vel kan være tre faser af samme bebyggelse, men som dog også kan være tre samtidige huse. Umiddelbart syd for de her udgravede arealer har Museet Færggården undersøgt et område, hvorpå der er fundet bebyggelse, der tidsmæssigt svarer til den her fundne.

Der blev gjort fund af hovedsageligt keramikskår i i alt 15 af udgravningens gruber og stolpehuller og enkelte stykker forarbejdet flint dukkede også op. Oldsagerne synes alle at være almindelige bopladsgenstande, der er blevet brugt på stedet og kasseret, da de gik i stykker. I et enkelt stolpehul fandtes en kuglerund sten, der formentlig er en såkaldt løber til en kværn.

Undersøgelsens resultater

Der blev ved den arkæologiske undersøgelse afdækket arealer svarende til 2700m². På disse blev der fundet spor af bosættelse fra den yngre jernalder, kaldet germansk jernalder samt enkelte spor af aktiviteter – i form af gruber - fra yngre stenalder. Der er tale om en delvis udgravning af lokaliteten, hvormed der kan have indgået flere huse og tilhørende anlæg i bosættelsen. I alt registreredes hen ved 120 egentlige anlæg.

Nedenfor beskrives typiske anlæg på en fladeudgravning som denne (se figur nedenfor) og de her fundne anlæg og konstruktioner gennemgås.

Model af treskibet jernalderhus. Tegning Charlotte Clante ©

Anlæg

Et anlæg erkendes oftest som en forhistorisk nedgravning, der i dag kan ses som en mørkfarvet plet i undergrunden. Et anlæg kan indgå i en konstruktion, så som stolpehuller til huse eller hegn, eller være et udtryk for forskellige aktiviteter for eksempel brønde, affaldsdeponering eller begravelser. I Stenløse Syd – Fælleden fandtes et stort antal anlæg, hvoraf visse indgik i egentlige huskonstruktioner, mens andre syntes at udgøre en konstruktion i sig selv.

Stolpehuller

Et stolpehul ses ofte som en tilnærmelsesvis cirkulær nedgravning, der udgør nedgravningen hvori en stolpe har været placeret. Et stolpehul kan bestå af flere komponenter. Nemlig selve nedgravningen og i denne et spor enten efter en stolpe, der har stået i hullet og rådnet op, eller en sekundær opfyldning af det hul, stolpen har efterladt, da den er blevet hevet op.

Huse

Et hus erkendes typisk ved at genfinde stolpehullerne placeret i et bestemt mønster – afhængigt af konstruktionen. Strukturen varierer gennem tiden, men ofte med en sådan regularitet at disse mønstre kan bruges til at tidsbestemme bebyggelsen. Dette kaldes den typologiske datering.

I oldtiden var husene typisk bygget af træ. Taget blev båret af en række tagbærende stolper der står enten som en enkelt række centralt placerede stolper ned gennem huset (to-skibede huse) eller som to rækker stolper placeret parvis ned gennem huset (tre-skibede huse). Et hus med mere end to sæt tagbærende stolper benævnes også som et langhus. Derudover kan der sommetider observeres vægforløb i form af rækker af mindre stolper, som indrammer de tagbærende stolper. Sidstnævnte var dog ikke tilfældet her. Vægkonstruktionen ved vi ikke så meget om, men den kan være udført af flettede vidjer, beklasket med ler. En anden mulighed er, at væggene har været opført som en stav- eller bulkonstruktion. På grund af byggematerialerne havde et hus en begrænset levetid. Man regner med omkring 30 år.

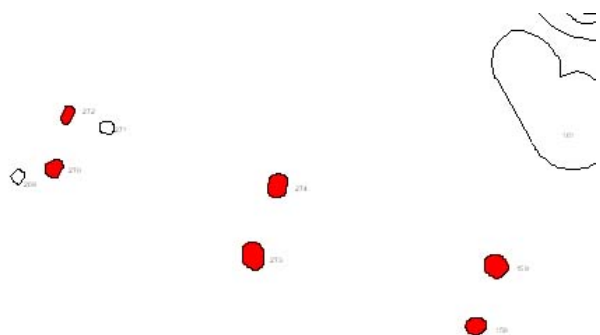
I Danmark var husene i den sidste halvdel af bondestenalderen to- skibede, mens de i bronzealderen og jernalderen typisk var tre-skibede. De tre-skibede husene var ofte opdelt i en beboelsesende – som regel i den vestlige del af huset – mens den østlige del fungerede som stald. Den øst-vestlige

orientering skyldes formentlig den fremherskende vindretning foruden ønsket om maksimal solindstråling.

Når huset havde udtjent sin levetid blev det revet ned og et nyt blev opført, ofte i umiddelbar nærhed af det foregående. Denne byggetradition er årsagen til, at arkæologerne kan finde adskillige hustomter fra samme periode uden at der er tale om en landsby. Husene har ikke alle stået samtidigt, men har afløst hinanden over flere generationer.

I Stenløse Syd – Fælleden fandtes tre nogenlunde øst-vest orienterede langhuse. De var alle treskibede og bestod hver af tre sæt tagbærende stolper.

HUS 1. På felt 2 fandtes et VNV-ØSØ orienteret langhus. Der fandtes ingen dør- eller vægstolper til

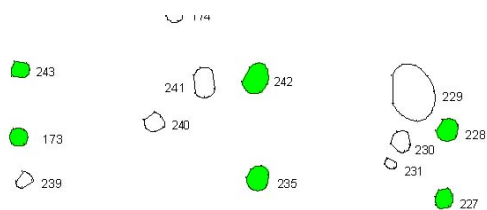
huset, og der kunne heller ikke fastslås

hegnsforløb i forbindelse med huset.

Huset kan typologisk dateres til germansk jernalder – 6.-8. århundrede. Der blev ikke gjort fund i de til huset hørende tagbærende stolper.

Hus 1. Tagbærende stolper markeret med rødt.

HUS 2. På felt 1 fandtes centralt på feltet et Ø-V orienteret langhus. Der fandtes ingen dør- eller vægstolper i huset. Ud fra stolpehullernes indbyrdes placering kan huset dateres typologisk til 6.-8. århundrede e. Kr. – germansk jernalder. Kun i et af de til huset hørende tagbærende stolpehuller

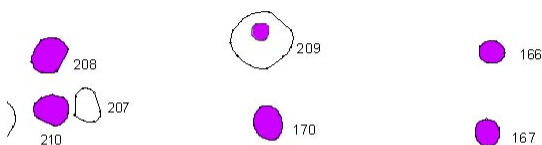

(243) blev der gjort fund – et kraftigt keramikskår med ru yderflade, der dog ikke kan dateres nærmere.

Hus 2. Tagbærende stolper markeret med grønt.

HUS 3. På felt 1, få meter sydøst for HUS 2, sås endnu et Ø-V orienteret langhus. Dette hus syntes noget mindre end de to ovenfor beskrevne. Heller ikke til dette hus kunne der konstateres hverken dørstolper, vægforløb eller hegn.

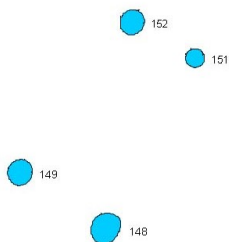
Ud fra stolpehullernes indbyrdes placering kan dette hus, ligesom de to foregående dateres

typologisk til 6.-8. århundrede e. Kr., germansk jernalder. Fra et af de tagbærende stolpehuller i HUS 3 (209) kom et enkelt keramikskår fra siden af et kar. Dette skår er ikke karakteristisk nok til at man kan foretage en datering ud fra det.

Hus 3. Tagbærende stolper markeret med lilla.

HUS 4. På felt 3 fremkom fire stolpehuller, der tilsammen tolkes som et nord-syd orienteret hus bestående af minimum to sæt tagbærende stolper. Arealet udenom afsøgt, men syd for huset kunne ikke konstateres flere stolpesæt til huset. Nord for huset blev udgravningsfeltet afgrænset af en jordvej, hvor der igennem noget tid havde kørt tungt maskineri, og som derfor ikke kunne undersøges. Det er muligt at flere sæt tagbærende stolper har befundet sig netop ved feltgrænsen,

men dette kunne desværre ikke bekræftes. Det er ikke umiddelbart muligt at datere dette hus – hverken typologisk eller ved hjælp af naturvidenskab, da de udtagne jordprøver ikke indeholdt materiale, der kunne anvendes til AMS-datering. I det ene af de fire stolpehuller fandtes en kuglerund sten – antagelig en løber til en kværn.

Hus 4. Tagbærende stolper markeret med blå.

Ud fra husenes placering i forhold til hinanden er det ikke muligt at afgøre om de fundne huskonstruktioner har været samtidige eller eventuelt flere faser af samme byggeri. Det forekommer dog usandsynligt hvis samtlige af husene skulle være afløserne for hinanden – forskellene i størrelse og orientering taget i betragtning.

Gruber

En grube er en fællesbetegnelse for irregulære nedgravninger af forskellige størrelser og med forskellige formål. Samme grube kan have haft skiftende funktioner gennem sin levetid. F. eks kan man have gravet hullet for at skaffe råstoffer i form af ler eller sand, hvorefter hullet er blevet opfyldt med affald fra bopladsen gennem en periode.

I Stenløse Syd – Fælleden fremkom flere gruber på hvert felt. Hvorvidt der har været tale om at gruberne blev gravet med det formål at skaffe råstoffer er uvist, men det forekommer sandsynligt at man har taget ler til de tre eller fire huse herfra – grubernes placering lige ved siden af husene taget i betragtning – og siden fyldt hullerne op med husholdningsaffald og andre levn fra aktiviteterne på bopladsen. I flere af gruberne fandtes keramik, der har karakter af almindelige koge- og opbevaringskar.

En enkelt grube var særpræget idet den var pakket med ikke mindre end 18 store sten, hvoraf en havde lighed med et forarbejde til en stor drejekværn. Det var ikke muligt at datere denne grube (250), da der ikke fandtes makrofossiler i den og kun et enkelt stykke keramik, der ikke er karakteristisk for nogen bestemt oldtidsperiode. I det tilfælde at den store sten med det cirkulære hul

rent faktisk var et forarbejde til en drejekværn, kan vi komme en datering af gruben lidt nærmere – drejekværne findes nemlig først i Danmark fra det 2. århundrede e. Kr. og gruben må således være yngre end dette tidspunkt.

Grube (250) på felt 1 set i tværsnit fra syd. Gruben er fyldt med store sten, hvoraf en muligvis er et forarbejde til en drejekværn.

Kogestensgruber

Kogestensgruber er runde til ovale gruber. Karakteristisk for gruberne er, at fylden er iblandet ret store mængder trækul og større eller mindre stykker ildskørnede sten. Anlæggene indeholder sjældent genstande fra bopladsaktiviteterne og tolkes typisk som madlavningsanlæg.

På denne plads fandtes kun to gruber, der tolkes som sådanne kogestensgruber. Der gjordes ingen fund i disse. Men anlæggenes placering taget i betragtning – et stykke væk fra husene – er det rimeligt at antage at de har været anvendt i samme periode som bebyggelsen på stedet.

Øvrige anlæg

Der blev på både felt 1 og felt 2 konstateret nogle grøftelignende strukturer, der syntes at have oldtidspræg. Det var dog ikke muligt at henhøre disse til de fundne huskonstruktioner eller bopladsgruberne.

Fund

Stenløse Syd – Fælleden kan ikke beskrives som en særlig fundrig plads. Der fandtes dog mængder af mere eller mindre karakteristisk oldtidskeramik, enkelte flintafslag samt en såkaldt løber til en kværnsten.

Keramik

Keramikken fra denne lokalitet er temmelig varieret hvad angår former og kvaliteter. Fælles for samtlige skår er, at ingen af dem er dekoreret med streger eller lignende i overfladen.

Der findes fra de store gruber 287 og 288 store, kraftige skår af groftmagret keramik, hvoraf

enkelte synes at være bemalet med et tyndt lag af hvidt ler. Dette kan dog også være et stadie af nedbrydelse af skårene efter de mange århundreder i jorden. Denne grove keramik skal sandsynligvis dateres til den sene bronzealder eller starten af førromersk jernalder, hvilket vil sige 700-400 f. Kr.

Stort, kraftigt skår. Del af randen og siden af et kar.

Fra andre gruber og enkelte stolpehuller findes skår, der er langt tyndere i godset, men også visse, der er ligeså kraftige som skårene fra de to store gruber.

To kraftige skår med hvid belægning på ydersiden.

I en aflang grube (276) på felt 2 fandtes tre samlinger af skår. Disse er noget tyndere i godset ved randen – kun ca. en halv cm – og ud fra formen på randen kan keramikken enten stamme fra den tidligste del af bondestenalderen eller fra den tidligste jernalder, kaldet førromersk jernalder.

Sten

I et af de tagbærende stolpehuller til HUS 4 på felt 3 fremkom en kuglerund sten, der må antages at

være en såkaldt løber til en kværnsten. Det er ikke muligt at datere en sådan sten, da metoden med at kværne korn til mel blev brugt helt tilbage fra bondestenalderen og sandsynligvis hele vejen op gennem oldtiden.

Kuglerund sten – formentlig en løber til en kværnsten

Flint

Der blev kun fundet enkelte flintafslag på pladsen, hvoraf to er løsfund fra den opgravede jord, der lå i bunkerne rundt om felterne. Det er ikke muligt at vedhæfte en datering til de fundne flintafslag, der betragtes som affaldsprodukter fra flintbearbejdning.

Naturvidenskabelige undersøgelser

I forbindelse med arkæologiske udgravninger kan der udføres en lang række naturvidenskabelige undersøgelser, der kan hjælpe arkæologerne med at opnå yderligere indsigt

Under gravearbejdet blev der fra samtlige tagbærende stolpehuller samt gruberne udtaget jordprøver á en liter til gennemsyn for makrofossiler. Da disse undersøgelser syntes at kunne give positive resultater, blev yderligere analysemateriale udtaget fra et mindre antal anlæg. Disse afventer stadig analyse. Blandt de allerede fundne makrofossiler var enkelte forkullede korn, der kan gøre det muligt at gennemføre naturvidenskabelige dateringer af de anlæg, hvori kornene blev fundet. Sådanne AMS-dateringer afventer endnu gennemførelse.

Undersøgelsens konklusioner og perspektiver

Der synes at have været aktiviteter i dette område helt fra yngre stenalder, gennem bronzealderen og i hvert fald i løbet af den yngre jernalder, hvorfra tre eller fire huskonstruktioner på pladsen stammer.

Området omkring Stenløse har høj forskningsmæssig interesse på grund af områdets mange rige og varierede oldtidsfund. Da der allerede nu er gjort bebyggelsesfund på dette sted, vil det være yderst

relevant at følge den bebyggelsesmæssige udvikling i området, ifald det resterende areal af Fælleden bliver truet af anlægsarbejde eller lignende. Ved udgravning af de resterende arealer på Fælleden, vil det sandsynligvis være muligt at danne sig et mere fyldestgørende billede af bosættelsesmønsteret igennem oldtiden i området syd for Stenløse.

Området omkring Stenløse Syd med markering af kulturhistoriske fundsteder (Danmarks Kulturhistoriske Centralregister)

Udgravningens data

Ansvarsmuseum: Museet på Kroppedal

J.nr. TAK 1366

Kulturarvsstyrelsen: J.nr. 2003-2122-1697

Stednummer: 010605-149

Sogn: Stenløse Sogn

Herred: Ølstykke Herred

Amt: Frederiksborg Amt

Ansvarshavende leder: Cand. mag., museumsinspektør Anne B. Hansen

Daglig leder: Stud. mag. Camilla Haarby Hansen

Beretningsansvarlig: Stud. mag. Camilla Haarby Hansen

Studenter: Stud. mag. Charlotte Rimstad og Stud. mag. Lilith Gummer Carlslund Andersen

Fundbearbejdning er foretaget af Stud. mag. Charlotte Rimstad.

Gravemaskinen blev ført af Hans Christensen

Opmåling med GPS blev foretaget af museumstekniker Jan Poulsen

Bearbejdning af opmålte planer: Museumstekniker Jan Poulsen

De Naturvidenskabelige undersøgelser er foretaget af: NOK ved Annine Moltsen

Udgravningsmetode

På de tre berørte felter – felt 1, felt 2 og felt 3 – blev muldjorden afrømmet med gravemaskine og deponeret langs felternes grænser. Fremkomne anlæg blev løbende trukket op med skovlens kant og afmærket med træpinde til løbende opmåling med GPS. Alle stolpehulslignende anlæg samt andre signifikante anlæg blev snittet med spade, afrenset med ske, beskrevet og registreret på tegneplast, snittegninger i 1:20.

Generelt om de kulturhistoriske perioder

Bronzealderen (1700 - 500 f. Kr.)

Overgangen til bronzealderens samfund er en glidende proces, der starter allerede 700 år tidligere i den sidste del af bondestenalderen, hvor bronzen er begyndt at komme til Danmark. Metallet importeres fra de rige bronzealderkulturer i Centraleuropa og fra Balkan, og man bliver hurtigt i stand til selv at forarbejde de nye materialer.

Bronzealdersamfundet i Danmark betegnes ofte som et høvdingedømme i modsætning til stenalderens stammesamfund. Høvdingen er en overordnet magt, og hans position synes at være af mere eller mindre arvelig karakter. Men hvor man i andre bronzealdersamfund specialiserer sin produktion på de enkelte gårde, hvorefter høvdingen står for den videre fordeling, synes de enkelte familier her i Danmark at have deres egne gårde med en selvstændig produktion, der gør dem selvforsynende. Høvdingen kontrollerer og fordele bronzen, som han skaffer gennem sin rigdom og handelskontakt med omverdenen. Støbeteknikken er et specialiseret erhverv, som ofte er tilknyttet specielt rige pladser. Bronzealderkulturen, i den form vi ser i Danmark, breder sig fra det nordlige Tyskland op til Mellemsverige og det sydlige Norge.

Familierne bosætter sig på enkeltliggende gårde, som består af et træbygget langhus med tilhørende udhuse. Familierne har deres eget husdyrhold, som kan ses ved at man i langhusene indretter den ene ende af huset til stald. De foretrukne kornarter man har dyrket er emmer, nøgenbyg og hvede.

Bronzealderen er en periode, hvor kulten er meget synlig for eftertiden, da man i modsætning til andre perioder har efterladt sig et stort billedmateriale i form af helleristningerne i Sverige og Norge, som er tegninger hugget ind i klippen der formodentligt viser de kultiske handlinger. I Danmark genfinder vi mange bronzegenstande, som svarer til de genstande, vi ser afbillede på

helleristningerne og i Yngre Bronzealder findes der et rigt billedmateriale indgraveret på mændenes rageknive, der kan tolkes som en fortælling om bronzealdermenneskets religiøse verdensforståelse. I det hele taget synes bronzealderens religiøse forestillinger at være indarbejdet i det meste af, hvad man normalt ville betegne som almindelig dekoration, hvis de stod alene, men som i virkeligheden sammenholdt med de mange billeder og genstande bliver til symboler for religionen. Således er solen, hesten og båden vigtige elementer i hele bronzealdermenneskets livsopfattelse.

Den germanske jernalder (375 - 775 e.Kr.)

Perioden er en tid med store omvæltninger. Ved Hunnernes indtrængen øst fra i år 375 e. Kr. destabiliseres Europa. De store folkevandringer begynder, og det romerske imperium falder fra hinanden i løbet af de følgende århundreder. De ledende klasser i Danmark har i perioden før baseret deres rigdom på handlen med romerriget, men med dettes kollaps mister denne gruppe sin indflydelse, og magten forflyttes til andre grupper, som har baseret deres handel på andre markeder. Stiludtrykket på metalgenstandene ændrer sig fra det romersk påvirkede til et mere lokalt germansk eller nordisk udtryk. Man udvikler en udsmykning med dyre og menneskefremstillinger, der efterhånden bliver mere og mere fantasifulde, og som fletter sig ind i hinanden. I løbet af perioden organiserer man sig i kongeriger både syd og vest for Danmark, men i Danmark er der ikke tegn på en regulær konge endnu. Der er dog tydelige tegn på regionale ledere med stor rigdom, hvilket især kan ses ud fra de rige handels- og håndværkspladser. Lederen har rådet over en organiseret hær, hvor man har kæmpet med sværd, spyd, skjold og som noget nyt våbenøkse. Store nedlæggelser af våben i vådområderne, de såkaldte krigsbytteofre, vidner om organiserede kampe, ligesom de mange nedgravede skatte af ædelmetaller vidner om en urolig tid.

I denne periode ændrer bebyggelsen sig således, at husene bliver betydeligt større, ligesom enkeltgårdene også udvider deres areal inden for sin gårdindhegning. Bosættelsesmønstret er ikke så velundersøgt som i andre perioder, men der synes at være tegn på, at skoven har fået lov til at overtage store landområder. Hvorvidt dette er et tegn på krise i samfundet eller en produktionsomlægning til f.eks. svineavl vides ikke. Svin holdes traditionelt ikke i stald eller på mark, men går løst i skoven.

Begravelsesskikken synes hovedsageligt at være baseret på at man brænder sine døde, men andre begravelsesformer ses også. Generelt er perioden ikke velundersøgt på dette punkt. Således gælder

det også for keramikken, der ofte kan være svær at genkende, men i forhold til perioden før er den nu blevet grovere og mindre kunstfærdig.

Relevant litteratur

Bodilsen, I. et al. (red.) 1993: *Arkæologi i Frederiksborg Amt 1983-1993*. Frederiksborg Amts Museumsråd

Boye, L. 2006. *Københavns amt – kulturhistorisk oversigt. Oldtiden indtil 1050*. Kroppedal Museum & Københavns Amt.

Sørensen, S. A. 1990: *Oldtidsfund fra Færgegaardens arbejdsmark*. Museet Færgegaarden

Tidstavle

